

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Юрій Турянський,

доктор економічних наук,

голова ГО «Відділення Національного

олімпійського комітету України

у Львівській області»,

заслужений економіст України

ORCID: 000-0002-4892-0653

<https://doi.org/10.37374/2019-35-01>

УДК 342.7

Права людини нового покоління: суспільна мораль vs людська гідність

Права людини виступають основою правової реальності сучасного суспільства. Права є не тільки центральною, але й невід'ємною категорією, оскільки протиправною є діяльність з боку будь-яких інститутів соціальної системи, чи окремого члена спільноти, яка постягається на обсяг чи якість природних прав людини. Вони пов'язані з існуванням самої людини та є проявом пріоритетних ідеологічних цінностей, які здобуло людство та на сьогодні визначає як центральні у політико-правовому житті, з поміж яких рівність, свобода, демократія.

Проте виникає питання про легітимну сферу їх поширення. Актуалізується питання в контексті активного розширення переліку прав людини. Так зване «четверте» покоління прав людини на сучасному етапі виступає чи не найбільш дискусійною правовою категорією.

Питання генезису прав людини розглядали науковці як з погляду теорії, так і історії держави і права, філософії права, зокрема С. Головатий, І. Жаровська, Ю. Бисага, П. Ра-

бінович, С. Сливка, О. Скакун, В. Ковальчук та багато інших. Також вітчизняні та зарубіжні науковці вказують на зародженні прав нового покоління. Проте комплексного правового аналізу таких прав до сьогодні подано не було. Окрім того, питанням прояву людської гідності в новітніх правах, що зародилися у зв'язку з розвитком глобального суспільства, ще не ставало предметом дослідження.

Метою статті є аналіз проблеми суперечності усталених норм моралі та людської гідності в правах людини нового покоління.

Розвиток глобальних технологій спричиняє активне становлення нових прав людини. Зокрема, до них слід віднести: інформаційні права, які розширилися в аспекті поширення інформаційного простору; соматичні права людини, які отримали новий потенціал у зв'язку з розвитком медичної галузі знань, біохімічних та біомедичних технологій; репродуктивні права – поширилися у зв'язку з винаходом новітніх репродуктивних технологій, що допомагають активно

боротися з глобальною проблемою безпліддя; сексуальні та гендерні права.

В межах національного виміру питання такої зміни є особливо актуальним, тому що права людини як дуальна категорія підлягає трансформації, яка зумовлена такими чинниками:

- євроінтеграційними процесами, що породжують потребу інтеграції та гармонізації українського законодавства з правом Європейського союзу;
- глобалізаційними процесами, оскільки Україна є членом світового співтовариства та сучасні явища економічного, екологічного, правового і т.д. характеру мають безпосередній вплив як на державні національні процеси такі і на правову реальність, та окремо права та свободи окремої особи.

В цьому контексті Н. Ісаєва переконливо доводить, що «сучасний стан суспільства перебуває у процесі гуманізації, що виявляється, перш за все, у визнанні права людини на вільний розвиток, юридичним виразом якого стає розширення прав і свобод. При цьому актуалізується включення людей і їх спільнот у прийняття правових рішень, покликане гармонізувати тріаду відносин «людина-суспільство-держава», яка повинна вибудовуватися на визнанні людської гідності» [1, с. 68-69].

Людська гідність виступає основою патерною прав людини будь-якого покоління. Право визнає гідність людини, її права і свободи як «гуманітарну універсалію, ціннісний орієнтир загальнолюдської ідентифікації» [2, с. 381].

Людську гідність, дослідниця цієї сфери О. Грищук розуміє як комплексне поняття, що може виступати у двох значеннях; в об'єктивному - як визнання і повагу до особи з боку оточуючих, та в суб'єктивному - як усвідомлення особою своєю суспільного становища [2, с. 43].

Сьогодні прийнято вважати, що сутнісний зміст гідності людини

складають можливість індивіда самоідентифікуватися, самовиражатися та вільно розвиватися як особистості у всіх її проявах. Це має важливе значення для характеристики прав людини і основоположних свобод, зокрема того, чи мають вони універсальний характер. У доктрині визнано, що гідність є основоположним правом, яке передбачає три ключові компоненти: право особи на самовизначення, самозбереження та публічне самовираження [3, с. 53-60].

Отже, саме людська гідність є критерієм можливості та затребуваності прав людини. Вона індивідуально визначає для себе той комплекс прав, який для неї є пріоритетним. В залежності від внутрішнього самовизначення для різних суб'єктів права цей комплекс прав буде різний, припускаємо, для певної категорії осіб право участі громадян при здійсненні публічної влади є особистісно ціннісним, для іншою (з пасивною правовою та політичною активністю) вказане право може бути другорядним.

На різних етапах людського життя, розвитку свідомості, культури, індивідуальних цінностей та пріоритетів змінюється самоідентифікація людини та її антропологічні визначники. Як вказує професор О. Петришин «Людська гідність є постійно змінюваним суспільним явищем. Її сутність може бути теоретично виражена лише поняттями, що розвиваються, перетворюються, змінюють одне одного. Вона склалась як відображення в свідомості людей того особливого місця, яке займає людина, а також як відображення її соціальної цінності» [4, с. 4].

Попри те, що людська гідність має індивідуальний характер, все ж як ціннісна категорія вона має становити основу міжнародних стандартів у сфері прав людини. Преамбула Загальної декларації прав людини 1948 р. передбачає: «... визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру...» [5]. У

Преамбулі Міжнародного пакту про громадянські та політичні права вказується, що «права випливають з властивої людській особі гідності» [6]. В актах ключових актах міжнародного характеру, людська гідність згадується як базова вихідна категорія, з якої виводяться основні людські права, основоположні засади державотворення.

Також людська гідність політичної та правової ідеології держави, основу правової системи та системи законодавства. Вказане проголошується на конституційному рівні. Так, Основний закон Польщі у ст. 30 закріплює, що «природжена й невід’ємна гідність людини є джерелом свобод і прав людини та громадянина. Вона є непорушною, а її повага і захист обов’язком органів публічної влади» [7]. Ст. 1 Конституції України визначає державу як демократичну, соціальну та правову державу, в подальшому у ст. 3 Конституції декларує людину, її життя та здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Тому права та свободи людини є основою державного функціонування публічного апарату управління. Позитивно оцінюємо також таку норму конституції (ч.2 ст 3), яка визначає що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності української держави, яка відповідає за неї перед людиною. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов’язком держави.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 22 травня 2018 року № 5–р/2018 наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [8]. Практика органів конституційної юрисдикції деяких держав щодо визначення ролі

та розуміння поняття «людська гідність» також дають можливість пізнати цей феномен. Як приклад, можна навести правові позиції Федерального Конституційного Суду Німеччини, який у своїх рішеннях підтверджує, що вказана категорія є одночасно конституційною програмою, основним принципом правової німецької держави та основним непорушним правом людини [9, с. 106].

Пленум Верховного Суду України в пунктах 1, 19 Постанови від 2 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» визначив, що під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честі пов’язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленнями про добро і зло (виділено нами. – Ю. Т.) [10].

Розвиток технологій, науковий прогрес у кожній з галузей народного господарства призводить до появи нових можливостей для людини. На основі зміни соціальної реальності повинно змінюватися і право. Людська гідність, як діалектична категорія також підлягає трансформації як на основі зовнішнього (зазвичай державно-правового) впливу, так і внутрішніх детермінант. Поряд з цим «уявлення про добро і зло», як це визначає вищезитована Постанова Пленуму Верховного Суду України, належить до категорії моралі і не може змінюватися такими ж швидкими темпами, як це відбувається у світі глобальних технологій. Вказане породжує одну з найсуттєвіших проблем сучасності – дихотомію новітніх та класичних моральних цінностей.

Права людини нового покоління чи не найбільш підпадають під такі розбіжності. З одного боку вироблені протягом існування всього людства моральні цінності, які стали основою

правового регулювання всіх цивілізованих народів, з іншого – можливості для людини, які розкривають широкі перспективи, поряд з цим радикально руйнують морально-етичні патерни тисячолітньої історії. Серед них варто згадати хоча б такі:

- матір'ю дитини нині може визначитися не тільки жінка, яка народила, але й інша, навіть генетично стороння особа;
- матір'ю дитини може бути її бабуся або тітка;
- генетичними батьками дитини можна стати навіть через десятки років після фактичної біологічної смерті;
- можливість вибирати стать дитини, її фізіологічні характеристики;
- можливість стати батьками в досить зрілому віці (так за останньою інформацією 74 жінка народила близнюків);
- клонування біологічних істот (в Китаї, наприклад, підприємці пропонують послугу клонування домашніх улюблених) та їх органів;
- споживання генномодифікованих продуктів;
- одностатеві шлюби;
- шлюби з неживими предметами чи явищами;
- шлюби з самим собою.

Вказаний перелік демонструє як великий вектор змінних можливостей прав людини з одного боку, з іншого вказує на значне порушення усталених моральних цінностей. Звертаємо увагу на можливість значного розширення такого переліку в майбутньому, оскільки розвиток біомедицини, нанотехнологій та інших сфер технологічного процесу розвиваються мегашвидкими темпами.

Тому ми хочемо сфокусувати сутність питання на дещо інших аспектах. На сьогодні заперечувати потребу розвитку науки є неможливо і цінність для суспільства да окремої особи є особливо значною. Технології допомагають вирішити глобальні кризові питання, серед них, наприклад, подолати проблеми бідності,

нестачі продуктів харчування, безпліддя, продовження життя, покращення якості життя та здоров'я людини. Вони приносять значну користь людству, окремій особі чи групі осіб. «Представники антропології права сьогодні стверджують, що саме людина є істинним образом права, тобто є тією визначальною ідеєю для його розвитку, яку право прагне втілити і, більше того, яка безпосередньо обґрунтовує право. У цьому розмінні людина є сутністю, фокусом, з якого і в якому відбувається досягнення і творення природного права та правової реальності. Можна погодитись, що людина є учасником, реалізатором та творцем права» [11, с. 109]. Таким чином на важелях правової невизначеності з одного боку є людська гідність окремої особи, її свобода та інтереси, з іншого – морально усталені принципи людської цивілізації.

Не виникає жодних заперечень, що права людини «нового» покоління (до речі як і всі інші) можуть бути обмежені в разі того, якщо вони порушують права інших осіб. Проте, чи можна обмежувати право на скажімо на гендерну чи сексуальну ідентичність окремої особи, або право на продовження роду людини з проблемами безпліддя лише на підставі існуючих норм суспільної моралі? Однозначної категоричної відповіді не існує. Тому саме в останній змодельованій ситуації, на нашу думку потрібно використовувати індивідуальний підхід - рішення в кожному окремому випадку.

На нашу думку тут слід використовувати виважений підхід. Як зазначає відомий німецький філософ права Р. Алексі, дуальна природа права вимагає, щоб принципи, закони та інше застосовувались у правильному співвідношенні, коли існує співвідношення - тоді буде досягнута гармонія. Таким чином, одним з центральних понять у праві є «врівноваження» (balancing)», відповідно, це показує, що врівноваження має значення для правотворчості й пра-

возастосування. Тобто для юридичної практики, але також пропорційність лежить в основі самої сутності права. Очевидно, що пропорційність – частина природи права [12, с. 317-318].

«Четверте» покоління прав людини на сучасному етапі виступає найбільш дискутованою правовою категорією. З одного боку вироблені протягом існування всього людства моральні цінності, які стали основою правового регулювання всіх цивілі-

зованих народів, з іншого – можливості для людини, які розкривають широкі перспективи, поряд з цим радикально руйнують морально-етичні патерни тисячолітньої історії. Таким чином на важелях правової невизначеності з одного боку є людська гідність окремої особи, її свобода та інтереси, з іншого – морально усталені принципи людської цивілізації. Для вирішення цього питання автором пропонується використовувати врівноважувальний підхід.

Список використаних джерел

1. *Исаева Н. В.* Правовая идентичность (теоретико-правовое исследование) : диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.01. Москва, 2014. 454 с.
2. *Гришук О. В.* Людська гідність у праві: філософські проблеми. Київ. : Атіка. 2007. 431 с.
3. *Гайс Е.* Федеративна Республіка Німеччини: право особи в судовій практиці Федерального Конституційного Суду. Мартинснко П. Ф., Кампо В. М. (ред.) *Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України)*. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 53-60.
4. *Петришин О. В.* Вітальне слово. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави»* (м. Хмельницький, 19-20 жовтня 2018 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. 411 с.
5. *Загальна* декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. *Міжнародний* пакт про громадянські і політичні права Організація Об'єднаних Націй: міжнародний документ ООН від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
7. *Конституція* Республіки Польща от 2 апреля 1997 г. URL <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>
8. *Про* внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України від 28 грудня 2014 року № 76–VIII URL: <http://www.ccu.gov.ua/dokument/5-r2018>
9. *Шишкіна Е.* Людська гідність у контексті конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 1. С. 105-111.
10. *Про* судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року N 1 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS090016.html
11. *Журавська О. В.* Роль людської гідності в системі засад права *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави»* (м. Хмельницький, 19-20 жовтня 2018 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. 411 с.

12. *Максимов С. І.* Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003 - 2010) X. : Право. 2010. с. 317-318

Турянський Ю. І. Права людини нового покоління: суспільна мораль vs людська гідність

В статті проводиться аналіз проблеми суперечності усталених норм моралі та людської гідності в правах людини нового покоління. Вказано, що так зване «четверте» покоління прав людини на сучасному етапі виступає чи не найбільш дискусійною правовою категорією. Таким чином на важелях правової невизначеності з одного боку є людська гідність окремої особи, її свобода та інтереси, з іншого – морально усталені принципи людської цивілізації. Для вирішення цього питання автором пропонується використовувати врівноважувальний підхід.

Ключові слова: права людини, людська гідність, суспільна мораль, «четверте» покоління прав людини

Турянский Ю. И. Права человека нового поколения: общественная мораль vs человеческое достоинство

В статье проводится анализ проблемы противоречия устоявшихся норм морали и человеческого достоинства в правах человека нового поколения. Указано, что так называемое «Четверг» поколения прав человека на современном этапе выступает едва ли не самым дискуссионной правовой категорией. Таким образом, на рычагах правовой неопределенности с одной стороны является человеческое достоинство отдельной личности, ее свобода и интересы, с другой - морально устойчивые принципы человеческой цивилизации. Для решения этого вопроса автором предлагается использовать уравновешивающие подход.

Ключевые слова: права человека, человеческое достоинство, общественная мораль, «четвертое» поколение прав человека

Turyanskiy Yu. New generation human rights: public morality vs human dignity

The article analyzes the problem of contradiction between established standards of morality and human dignity in the rights of new generation human. It is stated that the so-called "fourth" generation of human rights at the present stage is arguably the most discussed legal category.

It is emphasized that the development of global technologies is causing the active development of new human rights. In particular, they should include: information rights that have expanded in terms of expanding the information space; somatic human rights that have gained new potential in the advancement of the medical field of knowledge, biochemical and biomedical technologies; reproductive rights - has been expanded in connection with the invention of the latest reproductive technologies that help actively combat the global problem of infertility; sexual and gender rights.

It is stated that human dignity is the basic pattern of human rights of any generation. Today it is accepted that the essential content of human dignity is the ability of the individual to self-identify, express and freely develop as a person in all its manifestations. This is important for the characterization of human rights and fundamental freedoms, in particular whether they are universal in nature. Thus, human dignity is a criterion for the possibility and demand of human rights. It individually defines itself the set of rights that are a priority. Depending on the internal self-determination for different subjects of law,

this set of rights will be different, we expect that for a certain category of persons the right of participation of citizens in exercising public power is personally valuable, for another (with passive legal and political activity) the said right may be secondary.

Technology development, scientific progress in each of the sectors of the economy leads to the emergence of new opportunities for humans. On the basis of changes in social reality, the law should change. Human dignity, as a dialectical category, is also subject to transformation, both on the basis of external (usually state-legal) influence and internal determinants. The rights of new generation human are perhaps the most subject to such differences. On the one hand, moral values, which have become the basis of legal regulation of all civilized peoples, have been developed throughout the life of mankind; and on the other, opportunities for the person which open wide perspectives, at the same time radically destroy the moral and ethical patterns of the millennial history.

It is impossible to deny the need for the development of science today, and the value to society of an individual is particularly significant. Technology helps solve the global crisis. They are of great benefit to mankind, to an individual or to a group of persons. Thus, on the levers of legal uncertainty, on the one hand, there is the human dignity of the individual, his/her freedom and interests, on the other, the morally established principles of human civilization. To address this issue, the author proposes to use a balancing approach.

Key words: human rights, human dignity, social morality, «fourth» generation human rights.